

lay people «on the ground» would often suggest. For example, Cardinal Cassidy addresses the doctrinal status of Mary as a positive point in Catholic-Anglican dialogue (58–59), but he does not discuss the vast differences of Marian devotional practices in world Christianity. Later he summarizes his very optimistic view: «The role of Mary in the Church will in itself not be an insurmountable problem in my opinion, although the Marian dogmas may delay consensus» (108). It is difficult to confirm this optimism in the Americas, where Marian devotion sharply divides Roman Catholics from Protestants.

«The State of the Question» (104–121) fills some of the lacunae of the section on «Implementation.» The analysis of recent relations between the Roman Catholic and Russian Orthodox churches (112–127) shows the author at his best – it is a woven blend of hard-to-find facts and expert analysis from a person who knows the inner workings of ecumenical dialogue and what is at stake internationally. Cardinal Cassidy frankly assesses the goals of ecumenism, wondering if the goal of «visible, organic unity» is too lofty for the current state of world Christianity. He offers instead an idea of «reconciled diversity,» which is, «among the various ideas circulated in this connection, the goal closest to the Catholic vision» (106). He highlights the «ethical questions» of «abortion, homosexuality, euthanasia, or even the nature of marriage» (111) as obstacles to Christian unity. For Cardinal Cassidy, Christian unity must be grounded in «spiritual ecumenism ... in praying together, in reading the Bible together, in exchanging spiritual experiences, in learning to forgive and purify memories» (110).

The second chapter, on *Nostra Aetate*, mimics the format and strengths of the first chapter. Cardinal Cassidy thoroughly reports the official interreligious dialogue of the Church over the last forty years («Implementation,» 132–224). Catholic-Jewish relations receive pride of place (160–224), as they do also in *Nostra Aetate* itself. This section contains the most eminently readable portion of the book, in which the author traces the personal effects of Pope John Paul II on Catholic-Jewish relations (182–216). Cardinal Cassidy creates a tight narrative of some recent history, especially the events of 1987–90 which almost derailed the progress achieved in the first twenty-five years of Catholic-Jewish dialogue. The book concludes with a more trenchant «State of the Question» (225–63) than the first chapter provides. Again Cardinal Cassidy's knowledge of official interreligious meetings is remarkably thorough and up-to-date.

Despite the author's tendency in both chapters to report the activities of international religious leaders instead of local lay efforts, he does recognize that ecumenism and interreligious dialogue can only take root

in shared spiritual experiences on the ground. In his own words, «Agreements at the international level bring great joy to those involved, but may remain just beautiful documents unless they become part of the life of local communities» (97).

Michael Peppard

Mark R. Mullins (ed.): *Handbook of Christianity in Japan. Handbook of Oriental Studies (HdO) Section V: Japan. 423 sid. Brill, Leiden & Boston 2003.*

Handboka består av artiklar utarbeidde mellom 1996 og 2003 og er redigert av den amerikanske japanologen og teologen Mark Mullins. Artiklane fordeler seg på tre avsnitt som følger etter redaktørens fylldige innleiing om den sjuårige arbeidsprosessen.

Dei ti artiklane i den første og mest omfattande delen behandlar kristendommen gjennom tre periodar i japansk historie: Ein tidleg periode spenner over dei tre hundreåra frå 1549 til 1858. Perioden begynner med portugisk misjon og endar med to hundreår japansk isolasjon frå Vesten. Moderne katolsk og protestantisk misjon karakteriserer tida mellom 1859 og 1945. Japan åpnar seg igjen for vestleg misjon i 1859 men perioden endar med nederlaget i Stillehavskrigen 1945, ei hending som åpnar etterkrigsperioden. Artiklane beskriv hovudsakeleg historiske prosessar i periodane. Særleg i dei to siste periodane har artiklane imidlertid spesielle foki: kristendom og japansk imperialisme, «holiness»-rørsla, kristne grasrot rørslar, teologi og bibelomsetting.

Dei sju artiklane i avsnittet drøftar japansk kristendom i sosiale og kulturelle relasjonar. Interaksjonen med buddhisme, kristendom og nye religionar blir løft fram. Ein artikkel om forholdet mellom kristendom og Japan pekar med rette på kløfta mellom to livstradisjonar, men viser til at moderne skjønnlitteratur indikerer nye samband, eksempelvis med Endo Shusaku, etter Stillehavskrigen. Tre artiklar ser på skolegang for kvinner, sosial velferd og politikk i japansk kristendom.

Alle dei sytten første artiklane er utstyrte med fylldige og oppdaterte litteraturlister for vidare studium. Studiesiktet pregar boka. To avsluttande artiklar presenterer så material-ressursar for kristendomsforskning i Japan, forskningssentra og akademiske samfunn.

Dette er ei handbok og artiklane må ein vurdere i lys av dette. Ein finn lite eller ingenting av originale synspunkt og tolkingsteoriar. Artiklane er først og fremst objektivt solide og demonterer at den kristne rørsla i Japan ikkje er noen «subkultur», men solid knytt saman med akademisk forskning og modernitet. Handboka er til å bli klok av. Dessutan viser boka

gjennom litteraturlister, register og forskningsinformasjon den interesserte institusjon, forskar eller nyfikne lesar inn til eit sjølvstendig arbeid med stoffet — og vegar vidare fram. Ein blir imponert over både breidde og åpne perspektiv. Ei særleg og fruktbar side av arbeidsmetoden er den naturlege sameksistens av teologisk og religionsvitskapleg forskning som gjennomsyrer arbeidet som heile og dei ulike artiklane.

Av dei atten bidragsytarane er seks japanske og tolv vestlege ressurspersonar. Japanbildet blir i høg grad prega av Japans forhold til den angloamerikanske verda. Ein forfattar med tysk og ein med skandinavisk bakgrunn peikar rett nok for ei større japansk omverd enn USA-England. Men, særleg tykkjest forholdet til Tyskland for sterkt tona ned Dei to kvinner som deltar i boka, Helen Ballhatchet og Karen Seat, gir gode bidrag — men etter mitt skjønn får ikkje den kvinnelege dimensjon i japanbildet stor nok tyngde i boka totalt sett. Ein betre kjønns- og kulturbalanse kunne ha fått fram og utvida perspektivet på kristendommen i Japan. Derimot tykkjer eg at ein alt i alt må kunne seie at boka leverer ein positiv ekumenisk profil som samsvarer med japanske særdrag. Den spennande dynamikken mellom katolsk dominans i førmoderne tid følgt av protestantisk dominans i moderniseringsperioden kjem tydeleg og veldokumentert fram. Det lar seg også lesse i boka at romersk katolisisme igjen har tatt initiativet i seinare kultur og religionstolking. Det russisk- ortodokse bidrag er heller ikkje oversett. Det er heller ikkje den sterke rolle som biblisistisk spiritualitet i karismatisk «holiness»tradisjon vann etter andre verdskrigen. Den biblisistiske rørlas kompromisslause kamp for trua på Jesu atterkomst i strid med tretti- og tidleg førti-tals politiske dogme om eit evigvarande japansk keisarsystem har avtvinga respekt av ettertida. Dermed blir også den biblisistiske og karismatiske kristentradisjon inkludert i handbokas ekumeniske konsept av protestantar og katolikkar. Den positive relasjon mellom katolikkar, ortodokse og protestantar som utvikla seg i Japan etter andre Vatikan-konsilet avspeglar seg i boka på eit sympatisk sett.

La meg til slutt dra eit par konklusjonar av handbokas materiale som handboka ikkje sjølv har dratt. Den eine er at japansk kristendom speglar ein religiøs dobbelhet: protestantismen er prega av møtet med konfucianismen som var det ideologiske grunnlaget i Japan i modernitetens gjennobrottsperiode. Dermed blir i protestantismen bibelomsettingane viktige og det intellektuelle arbeidet blir prioritert. Dei mange protestantiske skolar og universitet sidan 1860-talet er tydelegvis inspirerte av konfucianske kunnskapsideal. Eg oppfatar sjølvvagt ikkje japansk kristendom som eit dublikat av konfucianismen — eksempelvis hadde den kristne kvinneaktivismen front mot visse typer

konfuciansk patriarkalisme. Men protestantismens lærdomsideal synest i høg grad inspirert av konfucianske holdningar som går tilbake til tidlege protestantiske konvertittar. For katolisismen er situasjonen ein annan. Tidleg romersk katolisisme på 15 og 16 hundretalet brukte ei rekke buddhistiske termar for å forklare sitt åndelege innhald. Japanske buddhistar var mange og innflytelsesrike blant katolske konvertittar i si tid. Dessutan har moderne katolisisme i Japan — etter andre verdskrigen — hatt nære forhold til buddhismen. Særleg har Zen vore ei mektig inspirasjonskjelde for japansk katolisisme. Japans katolsk-protestantiske ekumenikk har dermed ein interessant bakgrunn i buddhist-konfuciansk harmoni.

Desse observasjonane framgår ikkje tydeleg av handboka: Når ikkje bokforfattarane har sett dette mistenker eg at det heng samman med at kristenbildet gjennomgåande er tolka i lys av aktivitet utover. Truleg går forfattaren av avsnittet om kristen-buddhistisk dialog, Notto Reidar Thelle, og Mark Mullins med artikkelen om kristne grasrottrøslar, lenger enn andre forfattarar i å påpeke omforming av kristendommen. Men gjennomgåande har artikkelforfattarane sett meir på kristendommens omforming av og bidrag til det japanske samfunnet enn japanske bidrag til ny kristendomstolking. Dette er sjølvvagt fullt tillate — det er eit val av perspektiv. Men som kritisk observasjon av det velfunderte arbeidet kjem ein ikkje unna å påtale visse «triumfalistiske» premissar.

Det forhindrar ikkje at eg vurderer det framlagte arbeidet høgt og at eg ser det som viktig. Dette solide arbeidet bør finnast i institusjonar som jobbar med japansk teologi og religionshistorie. I 5–10 år framover vil handboka ha stort informasjons- og inspirasjonsverde.

Aasulv Lande

Theologische Realencyklopädie. Band 35. Vernunft III –Wiederbringung aller. 820 sid. — Band 36. Wiedergeburt–Zypern. 872 sid. Walter de Gruyter, Berlin 2003–2004.

Den redan i band 34 (se STK 2004, s. 46 f.) påbörjade artikelen «Vernunft» fortsätter här med det viktiga avsnittet om frågans behandling i den systematiska teologin. Förf. särskiljer fyra olika ståndpunkter i den nutida diskussionen: 1) en motsats mellan tron som lydriad för uppenbarelens auktoritet och det mänskliga förnuftets oförmåga i andliga ting (K. Barth); 2) uppenbarelens innehåll som ett postulat för förnuftet och uttryck för dess innersta sammanhang (E. Hirsch; P. Tillich); 3) trosinnehållet som en hypotes att försvara inför förnuftet (W. Pannenberg); 4) förnuftets